

ОЦІНКА РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

САВИЦЬКА О. І.

аспірантка

Полтава

В умовах інтенсивного поширення кризових явищ в економіці України, фінансової та політичної нестабільності, посилення конкурентної боротьби та негативного впливу факторів зовнішнього середовища, проблема забезпечення фінансової безпеки підприємства набула особливого значення. Фінансова безпека є індикатором ефективності та результативності діяльності підприємства як у поточному, так і у плановому періодах, тому дослідження даного питання викликає значний науковий інтерес.

Теоретичні та практичні аспекти фінансової безпеки підприємства досліджували О. І. Барановський, І. О. Бланк, З. С. Варналій, М. М. Єрмошенко, А. О. Єпіфанов, К. С. Горячева, Ю. Г. Кім, В. В. Орлова, М. І. Камлик та інші.

Цілі статті полягають у розкритті сутності поняття «фінансова безпека підприємства», здійсненні оцінки рівня фінансової безпеки підприємницької діяльності в Україні та визначенні основних шляхів його підвищення.

Фінансова безпека підприємства в умовах жорсткої конкуренції на ринку будь-яких товарів, робіт і послуг є однією з найважливіших характеристик економічної системи та фінансового стану підприємства при здійсненні ним операційної, фінансової та інвестиційної діяльності. Як внутрішньовиробнича функціональна складова економічної безпеки фінансова безпека суб'єкта господарювання вважається головною та вирішальною, адже за ринкових умов господарювання фінанси виступають рушійною силою кожної економічної системи.

При трактуванні досліджуваного поняття в сучасних умовах слід використовувати комплексний підхід. На нашу думку, *фінансова безпека підприємства* – це стан, який характеризується фінансовою ефективністю та стабільністю його діяльності, як в короткостроковому, так і в довгостроковому періодах; захищеністю фінансових інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз, як на загальносистемному рівні, так і на окремих стадіях повного циклу виробництва; ефективним забезпеченням та управлінням фінансовими ресурсами для здійснення стійкого розширеного відтворення, реалізації його фінансових інтересів, місії, завдань і створення умов для подальшого розвитку підприємства.

Механізм забезпечення фінансової безпеки на кожному підприємстві має подібний характер, але сам процес його реалізації є індивідуальним. Це, перш за все, залежить від середовища існування підприємства, його стадії життєвого циклу, галузі діяльності, якості

менеджменту тощо. Аналіз фінансового стану діяльності суб'єктів господарювання за узагальненими даними свідчить про низький рівень фінансової безпеки підприємства на території України і потребує розроблення загальних рекомендацій щодо його підвищення.

За даними Держкомстату, протягом аналізованого періоду (з 2006 – 2010 рр.) кількість підприємств та організацій України, зареєстрованих в ЄДРПОУ, навіть не дивлячись на фінансову кризу 2008 – 2009 рр., щороку зростала в середньому на 3,5% [3]. Але, на жаль, така динаміка кількості зареєстрованих суб'єктів не є свідченням росту рівня їх фінансової безпеки. За територіальною ознакою найбільша кількість підприємств та організацій України зареєстрована на території м. Київ – 19% їх загальної кількості. Підприємницька діяльність у нашій країні завжди характеризувалася концентрацією капіталу у столиці, а також в Дніпропетровській, Донецькій та Харківській областях (40% підприємств та організацій України), що пояснюється функціональними властивостями форм просторової організації виробництва та розселення, промислових та транспортних вузлів, територіально-виробничих комплексів тощо.

З а організаційно-правовими формами господарювання найбільшу частку загальної кількості підприємств та організацій України становлять товариства з обмеженою відповідальністю – 34%, що пов'язано з: доступністю цього виду підприємства; великими можливостями ТОВ, які дає йому українське законодавство; розширеним переліком можливих видів господарської діяльності, передбачених законодавством (торгівля, виробництво, послуги); більшою солідністю та довірою.

У 2010 р. найбільшу питому вагу серед підприємств та організацій України в залежності від виду економічної діяльності становлять підприємства, які спеціалізуються на торгівлі, ремонті автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – 25%, наданні комунальних та індивідуальних послуг; діяльності у сфері культури та спорту – 14%; здійсненні операцій з нерухомим майном, орендою, інжинірингом та наданням, послуг підприємцям – 13%. Частка промислових та с/г підприємств у 2010 р. склала всього 16%. Тобто підприємницька діяльність на території нашої країни характеризується наданням переваги роботі з капіталом, який швидко обертається (так звані «швидким капіталом» підприємств торгівлі та надання послуг). Безумовно, це негативно впливає на рівень економічної безпеки держави і, однозначно, не сприяє зростанню обсягу ВВП.

По суті основними індикаторами фінансової безпеки підприємницької діяльності на території України являються основні показники фінансової стабільності її діяльності.

Про низький рівень фінансової безпеки підприємницької діяльності в Україні свідчить досить низький рейтинг «Ведення бізнесу» України. За даними Світового банку і Міжнародної фінансової корпорації, Україна у цьому рейтингу у 2009 році посіла 145 місце серед 181 країни світу, бізнес-клімат яких досліджувався; у 2010 році – 145 місце серед 183 країн. Факторами, які негативно впливають на показник «закриття бізнесу», є такі:

1. Низький рівень відновлюваності (розпорядження майном (6 міс.) та санації (12 міс.)) діяльності неплатоспроможних підприємств. Так 90% випадків банкрутства суб'єктів господарювання призводить до ліквідації підприємства.

2. Значна тривалість процедури банкрутства, яка у 2008 – 2010 рр. становила 2,9 рока. По суті, це спричинено тим, що встановлених строків для проведення процедури банкрутства, не дотримуються.

3. Значні фінансові витрати на провадження справи про банкрутство, які у 2008 – 2010 рр. становили 42% від середнього доходу на душу населення, тоді як в країнах Східної Європи та Середньої Азії - лише 13%.

4. Високе значення індексу стягнення у процедурі банкрутства, який у 2008 – 2010 рр. становив 9,1 цент. на долар.

5. Низьке значення показника відшкодування вимог кредиторів. У середньому він становить 9%, тоді як у країнах Східної Європи та Середньої Азії – 28% [1].

Неплатоспроможність і банкрутство підприємств є поширеними явищами в економіці України, які істотно впливають як на економічний стан держави, так і окремих її секторів. Але слід наголосити на тому, що неплатоспроможність та банкрутство – це наслідки неефективної реалізації або відсутності на підприємстві механізму забезпечення його фінансової безпеки.

При розгляді структури загального агрегованого балансу підприємств України й окремо підприємств промисловості виявлені такі негативні тенденції їх діяльності:

1. Повільний темп зростання загального обсягу активів підприємства (в основному за рахунок зростання обсягу оборотних активів), який у 2010 р. становив 117%, тоді коли індекс інфляції цього року склав 109%. Це є свідченням повільного нарощення обсягів діяльності підприємств України та відсутності можливості до подальшого ефективного розвитку.

2. Зменшення питомої ваги необоротних активів підприємств (з 47,6 (49,8)% до 44,8 (47,6)%) за рахунок збільшення частки оборотних (з 51,5 (49,3)% до 54,4 (51,6)%). Така тенденція в структурі майна промислових підприємств є невластивою їх ефективній діяльності.

3. Зменшення частки власного капіталу й збільшення частки запозиченого капіталу, за рахунок зростання питомої ваги поточних зобов'язань на противагу довгостроковим. Така тенденція на підприємстві свідчить про певні труднощі з формуванням стабільного капіталу (який частіше за все йде на формування необоротних активів) і пов'язана зі зменшенням питомої ваги необоротних активів підприємств.

4. Критичне перевищення коефіцієнту зносу основних засобів підприємств України у 2010 р. Даний коефіцієнт зріс у звітному періоді з 1,9 до 4,1 грн/грн (більше ніж у 2 рази) при критичному значенні 1 грн/грн. Високе значення коефіцієнта зносу та негативна тенденція його зростання, говорить про незадовільний технічний стан основних засобів підприємств України. Спрацьовані (застарілі) основні засоби зумовляють і необхідність застосування застарілих технологічних процесів, що призводить до неконкурентоспроможності продукції підприємств. Перш за все така тенденція викликана нездатністю підприємств ефективно формувати стабільний капітал підприємства, тобто здійснювати капітальні інвестиції, що в результаті призводить до зменшення питомої ваги необоротних активів підприємства. Так, обсяг валових капітальних інвестицій підприємств України, починаючи з 2008 р. постійно знижується (на 30% – у 2009 р. та на 3% – у 2010 р.). Не дивлячись на необхідність створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій на підприємстві (обчислювальної та комунікаційної техніки), витрати на інформатизацію процесу підприємництва залишаються на попередньому рівні, що опосередковано свідчить про низький рівень процесу організації діяльності підприємства та відсутність інноваційної складової розвитку діяльності підприємства.

5. Неефективна структура оборотних активів підприємств України у 2010 р., 62% яких становлять «непродуктивні оборотні активи» у вигляді дебіторської заборгованості і лише 22% ТМЗ («продуктивні оборотні активи») та 13% грошові кошти і поточні фінансові інвестиції (абсолютно ліквідні активи), а існуючі позитивні зрушення в бік оптимізації оборотного капіталу підприємств є зовсім незначними. До того ж 46,3% загальної дебіторської заборгованості підприємств становить дебіторська заборгованість за роботи, товари, послуги, отримана унаслідок відстрочки платежу чи комерційного кредиту і щодо якості якої завжди існує ризик неповернення у разі визнання дебітора банкрутом.

6. Неефективна структура поточних зобов'язань підприємств України у 2010 р. Більше 80% поточних зобов'язань підприємства сформовано кредиторською заборгованістю, 52% якої становить кредиторська заборгованість за товари, роботи та послуги. Така тенденція є причиною чи наслідком неефективної структури оборотних активів підприємств України, оскільки процеси формування дебіторської та кредиторської заборгованостей є, як правило, взаємопов'язаними.

Розрахунок основних показників фінансової стійкості та платоспроможності діяльності підприємств України показав, що:

- ✦ діяльність підприємств України (у т. ч. підприємств промисловості), як основних продуктивних суб'єктів її економіки, є фінансово нестійкою. На це вказує значення та тенденція зміни коефіцієнта співвідношення позикових та власних коштів, який у 2010 р. зріс з 1,72 грн/грн до 1,8 грн/грн (0,08 грн/грн) й у кінці року перевищив критичне значення на 0,8 грн/грн, а у підприємств промисловості – більше, ніж у 2 рази.

Така тенденція свідчить про значну фінансову залежність суб'єктів господарювання нашої країни від зовнішніх кредиторів й значно знижує рівень платоспроможності, а значить і фінансової безпеки діяльності таких підприємств;

- ★ значення та тенденція загального коефіцієнта покриття та коефіцієнта співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованостей вказують на достатню ліквідність діяльності підприємств України. Значення обох показників наближаються до 1 (оптимального рівня), тобто обсяги поточних активів та зобов'язань тяжіють до збалансування. Це свідчить про те, що протягом року підприємства мали достатньо оборотних коштів для погашення своїх боргів. Але з огляду на наявну неефективну структуру оборотних активів і поточних зобов'язань досліджуваних суб'єктів у звітному періоді, низький рівень фінансової стійкості підприємств України, неефективне управління їх короткостроковим майном та капіталом, можуть становити значну загрозу фінансовій безпеці діяльності суб'єктів господарювання на території нашої країни.

Одним із основних критеріїв забезпечення фінансової стабільності та розвитку підприємницької діяльності в Україні є її результативність та ефективність. Статистика фінансових результатів діяльності підприємств України, зокрема обсяги отриманого чистого прибутку та збитку, свідчить про поширення глибоких негативних тенденцій в їх діяльності. Так, починаючи з 2007 р. питома вага прибуткових підприємств у загальній кількості зареєстрованих підприємств України постійно зменшувалася в середньому щороку на 5%.

У період фінансової кризи 2008 – 2009 рр. узагальнене сальдо фінансового результату діяльності досліджуваних суб'єктів було від'ємним (у 2008 р. – (-41025,1 млн грн), а у 2009 – 37131,1 млн грн). До того ж, обсяг реалізації продукції зазнав негативної тенденції до зменшення (на 10%) лише протягом 2009 р., що свідчило про згортання діяльності підприємств України в кризовий період. Частка збитково діючих підприємств України становила 41,1%, відповідно прибуткових – 58,9%.

Натомість у 2010 р. питома вага збитково діючих підприємств склала 42,7%, відповідно прибуткових – 57,3%, що, говорить про критично низьку результативність та ефективність їх діяльності. Не дивлячись на це, сальдо фінансового результату діяльності підприємств мало позитивне значення (13906,1 млн грн), але, на жаль, виключно за рахунок незначного (10%) перевищення обсягу отриманого чистого прибутку (155197,6 млн грн) над отриманим обсягом збитку (141291,5 млн грн). Прибутковими видами економічної діяльності у звітному році були такі: сільське господарство, мисливство, лісове господарство, промисловість, торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку, діяльність транспорту та зв'язку, фінансова діяльність, освіта. Збитковими у 2010 р. виявилися такі види економічної діяльності: будівництво, діяльність готелів і ресторанів, операції з нерухомим майном,

оренда, інжиніринг і надання послуг підприємцям, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури та спорту.

Така низька ефективність підприємницької діяльності досить негативно впливає на фінансову безпеку усієї країни, оскільки значно зменшує обсяг інвестицій в її економіку та помітно знижує рівень наповнюваності державного та місцевих бюджетів. Діяльність промислових підприємств нашої країни характеризується подібними до загальних тенденціями, що говорить про відсутність здатності досліджуваних об'єктів до подальшого розвитку, автоматично уповільнює темпи росту ВВП країни й знижує рівень її конкурентоспроможності.

Аналіз структури операційних витрат (ОВ) підприємств України, які фактично формують собівартість виготовленої продукції, виконаних робіт і наданих послуг показав, що 52,8% обсягу ОВ складають витрати на закупівлю товарів і послуг, придбаних для подальшого перепродажу. По суті ці товари є об'єктами торгівельних відносин, не беруть участь у процесі виробництва і формують спекулятивний, а не продуктивний капітал діяльності суб'єктів господарювання, що пояснюється значною питомою вагою підприємств торгівлі (25,05%) у загальній сукупності зареєстрованих суб'єктів господарювання.

Питома вага матеріальних витрат в ОВ з реалізованої продукції протягом аналізованого періоду знаходиться в межах 25 – 27%. Очевидно, що кожна галузь економіки має свої особливості в структурі витрат у розрізі елементів (наприклад, у видобувних галузях найбільшу питому вагу складають витрати на оплату праці; у машино-, приладобудуванні та деяких інших галузях матеріальні витрати майже дорівнюють витратам на оплату праці; висока питома вага матеріальних витрат у харчовій промисловості), але за середньостатистичними даними питома вага матеріальних витрат підприємства повинна становити 75 – 80% його сукупних операційних витрат [2]. Тому наявність таких тенденцій в діяльності підприємств України свідчить про їх низький виробничий потенціал та схильність до отримання швидкої спекулятивної вигоди засобами торгівлі дешевими (як правило імпортованими) товарами.

Досить низьку частку ОВ підприємств України становлять витрати на оплату праці та відрахування на соціальні заходи (2,6% у 2006 р. та 2,29% у 2010 р.). Темпи зростання обсягу таких витрат є низькими в порівнянні з іншими статтями ОВ підприємств України. Перш за все це пояснюється автоматизацією та інформатизацією діяльності суб'єктів господарювання, низьким рівнем оплати праці в багатьох галузях економіки країни, поширенням тіньових схем оплати праці персоналу підприємств тощо. Перший наведений фактор є об'єктивною та необхідною рушійною силою підвищення ефективності діяльності підприємств, а інші два – становлять значну загрозу фінансовій безпеці підприємницької діяльності та, як наслідок, економічній безпеці держави.

Питома вага амортизаційних відрахувань у структурі загальних витрат підприємства протягом досліджу-

ваного періоду (з 2006 – 2010 рр.) знаходиться в межах 3%. Ланцюгові темпи зростання обсягу амортизаційних відрахувань мають постійну негативну тенденцію до зниження з 129% у 2006 р. до 105% у 2010 р. (90843,9 млн грн). Наслідком є критичне перевищення коефіцієнту зносу основних засобів підприємств України у 2010 р., який у звітному періоді зріс з 1,9 до 4,1 грн / грн (більше ніж у 2 рази) при критичному значенні 1 грн/грн. Неєфективна амортизаційна політика підприємств України, фактичне «проїдання» раніше сформованої потужної бази виробничої діяльності в нашій країні залишається однією з найнебезпечніших загроз фінансовій безпеці діяльності суб'єктів господарювання.

ВИСНОВКИ

Таким чином, вирішення існуючих проблем в діяльності підприємств України перш за все потребує докорінного перегляду існуючих поглядів на процес ведення бізнесу в нашій країні. Орієнтація на швидке (короткострокове), здебільшого спекулятивне отримання прибутку, навіть теоретично робить неможливим розвиток економіки країни на рівні її мікросуб'єктів та заперечує усі існуючі засади стратегічного менеджменту й забезпечення фінансової безпеки підприємницької діяльності в Україні. З точки зору державного регулювання основна складність при забезпеченні фінансової безпеки підприємницької діяльності полягає у тому, що приватний сектор економіки фактично підлягає лише опосередкованому регулюванню. Тому першочерговими завданнями діяльності уряду в сучасних умовах є:

- ✦ забезпечення ефективної діяльності стратегічно важливих підприємств України (як таких, діяльність яких забезпечує національну безпеку країни) й не лише пасивним шляхом (наприклад, пільгового оподаткування), а й засобами нарощення обсягів їх діяльності;
- ✦ розробка та впровадження доступної методики оцінки рівня фінансової безпеки діяльності підприємства незалежно від форми власності, але враховуючи принципові особливості виду економічної діяльності, який здійснює суб'єкт господарювання;
- ✦ створення інвестиційно привабливого, але у той же час фінансово безпечного клімату в державі;
- ✦ забезпечення розвитку ринку бізнес-ідей, який в сучасних умовах містить значний економічний потенціал і є рушійною силою інноваційної моделі розвитку вітчизняної економіки.

Основними завданнями, направленними на забезпечення особистої фінансової безпеки діяльності кожного підприємства, а значить і стабільного його функціонування, є такі:

- ✦ налагодження ефективної системи фінансового планування, внутрішнього контролю та аудиту;
- ✦ підбір кваліфікованого, стратегічно мислячого вищого керівництва та облікового, фінансово-економічного персоналу підприємства;
- ✦ розробка ефективного механізму протидії незаконним, протиправним діям персоналу підприємства (у т. ч. фальсифікації документів,

сприянні шахрайським діям, розкраданні майна тощо);

- ✦ прийняття ефективної облікової політики на підприємстві (системи бухгалтерського, управлінського та податкового обліку);
- ✦ забезпечення високого рівня касової, податкової і платіжної дисципліни підприємства;
- ✦ розробка та реалізація раціональної, ефективної збутової і маркетингової стратегії підприємства;
- ✦ створення повного та ефективного інформаційно-аналітичного, методичного забезпечення діяльності підприємства;
- ✦ розробка ефективного механізму протидії перебоям та неритмічності фінансово-господарської діяльності підприємства;
- ✦ ретельний відбір партнерів, постачальників, інших контрагентів підприємства та періодичний моніторинг стану їх фінансово-господарської діяльності;
- ✦ контроль за рівнем фінансової автономії (боргової безпеки) підприємства та забезпеченості його фінансовими ресурсами;
- ✦ ефективне управління активами та пасивами підприємства за строками, обсягами та вартістю;
- ✦ постійне збалансування вхідних та вихідних грошових потоків по обсягах та строках надходжень;
- ✦ розроблення та впровадження ефективної амортизаційної політики підприємства з метою попередження значного зносу його матеріально-технічної бази;
- ✦ провадження ефективної політики управління дебіторською і кредиторською заборгованостями підприємства;
- ✦ постійний контроль за рівнем витратності підприємства;
- ✦ підвищення ділової активності підприємства;
- ✦ забезпечення нормальних відносин в колективі існуючих власників підприємства та ретельний відбір потенційних власників;
- ✦ ефективна дивідендна політика підприємства тощо. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналітична інформація Державного Департаменту з питань банкрутства щодо реалізації державної політики у сфері банкрутства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sdb.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=47511&cat_id=38904

2. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський фінансовий облік / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир : ПП «Рута», 2009. – 912 с.

3. Жук І. М. Діяльність суб'єктів господарювання у 2010 р.: статистичний збірник / І. М. Жук. – К. : Державна служба статистики України, 2011. – 454 с.

Науковий керівник: д-р екон. наук, професор, зав. кафедри фінансів, банківської справи та державного управління, ректор Полтавського національного технічного університету ім. Юрія Кондратюка **Онищенко В. О.**